

KARLO VEČE

KATERININ
OSMEH

Leonardova majka

Prevela s italijanskog
Zorica Vuković

■ Laguna ■

Naslov originala

Carlo Vecce

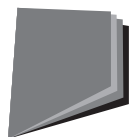
IL SORRISO DI CATERINA:

La madre di Leonardo

Copyright © 2023 by Giunti Editore S.p.A., Firenze-Milano
www.giunti.it

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

Quest'opera è stata tradotta con il contributo del Centro
per il libro e la lettura del Ministero della Cultura italiano.



**CENTRO
PER IL LIBRO
E LA LETTURA**

Mojoj majci, kao Katerini

Sadržaj

1. Jakov	9
2. Josafa	40
3. Termo	74
4. Jakomo	108
5. Marija.	136
6. Donato	162
7. Đinevra.	216
8. Frančesko	259
9. Antonio.	291
10. Pjero, i opet Donato	337
11. Antonio, drugi	381
12. Leonardo	415
13. Ja.	448
Izjave zahvalnosti	469
<i>O autoru.</i>	471

1

Jakov

*Brezov gaj na obali reke
pored Xi Miute, jednog letnjeg jutra*

Ne želim da je izgubim.

Konj se pojavi pa nestane među brezama.

Mogu da je pratim samo očima.

Oči su ruke, ruke koje se pružaju, pokušavaju da zgrabe nešto što zauvek odlazi.

Život, blesak svetlosti, zbrkana isprekidanost sećanja i slika, ono ništa što smo proživeli zajedno.

Debla vitka i bela, kora poput otvrdle kože. Čini se kao da je to isto ono drveće koje sam grlio pre dvanaest zima: ne ovde pored mora, već u našoj svetoj šumi, daleko u planinama. Tada zađoh u njen najtajniji deo, uprkos zabrani. Ne, nisam mogao da čekam napolju s ostalim ljudima i konjima. Satima su već odjekivali dolinom izmučeni krici moje žene i ispunjavali me takvom strepnjom, kakvu nikada ranije nisam osetio. Strašno čudo bilo je na pomolu.

Držeći se za brezu, gledao sam dole, na čistinu. Nasred zaravni veliki orah, ogoljen jesenjim vetrovima, s granjem koje se pružalo ka nebu. Ruke u činu prinošenja žrtve. Drevno korenje uvijalo se među stenama iz kojih je izbijao izvor najčistije vode. Između korenja i debla grubi drveni krst. S mojom ženom bila je samo babica, *mamiku*, koja se brzo kretala od nje do izvora, menjajući

krpe, crvene od krvi, i perući ih u vodi. Ona je ležala na leđima, na sloju slame rasute po zemlji. Ispuštala je glasne krike, kočila se, stezala ruke i noge, zabacivala glavu unazad.

Sve do prethodnog dana, i tokom dugih proteklih meseci, u našoj velikoj kući u centru sela pridržavali smo se svih saveta *mamiku* i starijih žena. Trebalo je to da bude naš prvi sin: najstariji sin *psi* Jakova, plemenitog Jakova, pevale su žene, dečak predodređen da bude heroj poput onih iz saga o Nartima, i da predvodi pleme, snažno i hrabro. Bio bi rođen u godini Konja, najplemenitije i najpoštovanije životinje među našim narodom.

Moja žena izbegavala je da izlazi posle zalaska sunca, da sedi na sanduku ili kamenu, da ubija zmiје, da pije vodu iz širokih pehara. Brižno je pazila na vatru koja je gorela usred kuće kako se nikada ne bi ugasila. Ali uprkos svemu, nastavila je da slabi tokom te teške trudnoće. Često je krvarila i žene su se plašile da je nju i dete neki demon uzeo na nišan: možda je to okrutna Almaster bila željna njihove krvi. Neko je pričao da ju je video kako luta oko kuće, u sumrak, голу staricu raspuštene kose. Da bi je oterali, cele noći je iznad vrata gorela vatra za pročišćavanje, a ispod jastuka i slamarice stavili su najrazličitije metalne predmete, nekoliko amajlija, par makaza i jedan nož. Za porođaj je izvan sela već bila pripremljena jedna koliba od slame, blizu bučnog toka reke.

Porođaj počne u kasnu jesen. Dani su još bili blagi, ali stariji su upozoravali kako će uskoro početi da duva ledeni vetar, koji se spuštao iz Zemlje tame, i kako će sve postati belo i tiho, zatrpano visokim snežnim pokrivačem. Ona je, gotovo bez imalo snage, bleđa, zahtevala da je odmah odnesemo u svetu šumu, pod orah. Govorila je kako su joj potrebni energija vode i stena, limfa i snaga velikog drveta. Bila je nepokolebljiva i, bez obzira na njeno stanje, odneli smo je na nosilima, jedino s *mamiku* u pratnji. Krenuli smo u zoru. Nebo je bilo puno oblaka, a vazduh nepomičan ali leden. U svetu šumu ušle su samo žene s nosačima koji su se odmah vratili pošto su na vlažnoj zemlji pripremili ležaj od slame. Ja sam

s ostalim muškarcima, sišavši s konja, nepomično stajao na rubu. Nijedan muškarac nije mogao da ostane. Ono što se dole dešavalo videli smo nejasno. *Mamiku* je započela neobične rituale kako bi pomogla plodu da izađe, otvarala i rasplitala zamršene i spojene misteriozne predmete i prizivala vodu i vetar.

Jedan glasniji krik me zaledi. Ona se silovito izvi, ponovo pade i više se ne pomeri. Bio sam uznemiren. Iz daljine nisam više uspevao dobro da vidim, nisam shvatao šta se događa. Nisam više video svoju ženu od *mamiku*, koja je bila savijena među njenim nogama. A onda, iznenada, još jedan krik, slab ali jasan i oštar, i *mamiku* napravi nekoliko brzih pokreta zgrabivši nešto nalik nožu, pa skoči ka izvoru držeći malo krvavo stvorenje koje nekoliko puta potopi u ledenu vodu, i svaki put se začu onaj isti oštar krik, a stvorenje više nije bilo crveno od krvi.

Pojurih trkom ka čistini. Ugledah užas u vlažnim očima *mamiku*, koja je drhtala, užas zbog onoga što se upravo desilo, ali možda još više zbog mog svetogrđa, što sam želeo da vidim ono što muške oči ne smeju da vide. Ugledah na zemlji moju ženu, belu poput snega, otvorenih usta, beživotnih očiju uprtih u plavo nebo, tamnu krv na njenom rasečenom polnom organu, na raširenim nogama, na slami, na zemlji. Njenu je krv popila Almasti, govorila je isprekidano i nejasno *mamiku*, ali sada, kad ulazi u zemlju i penje se iz korenja u limfu velikog oraha, to je sveta krv. Krv za krv, život za život. I tada je ugledah prvi put. Njene krupne oči su bile otvorene, jasne, duboke. Učinile su mi se iste kao majčine, i imao sam utisak da gledaju mene, koji sam joj pružao ruke.

Ponovo sam je video tek po mom povratku, šest zima kasnije.

Pošto sam sahranio ženu u porodičnu grobnicu, pod velike kamene ploče kuće umrlih, ostavio sam devojčicu od nekoliko dana baki i dojlji, jednoj ruskoj robinji po imenu Irina.

Na zemlju se spustio mrak. Tama boli i zla. Zavijao je severni vetar, padao je sneg. Uzeo sam oružje, okupio ratnike iz plemena i otišao ne osvrćući se. Sve do tada, u iščekivanju rođenja mog prvenca, nisam odgovorio na poziv *warq Inal Nexwa*, jednoookog

kneza Inala Velikog, sina *Xwریفلھەيا* sina *Abdun-Khana*, koji je tražio od starešina i plemstva našeg ponosnog i nezavisnog naroda, rasutog po planinama i dolinama, da se pridruže zajedničkoj borbi. Ali od tada sam ga sledio sa slepom odlučnošću, bacajući se u bitke svom žestinom, kao da sam se trudio da i sam pronađem utehu u smrti koju sam zapravo poklanjao neprijatelju. Ostali ratnici mislili su da je to hrabrost, herojska i nadljudska. Zapravo to je bila očajnička želja za smrću.

Kad sam se vratio u selo, bio sam mnogo drugačiji. Lice mi je otvrdlo od bora i ožiljaka, samo delimično skrivenih bradom i dugom plavom kosom. Pogled mi je bio tužan, a oči kao da su i dalje odražavale blesak vatre i prolivanja krvi. Nije me bilo briga ni za život ni za smrt. Ni u glavi ni u srcu ničega nije bilo.

Stigoh u selo, neočekivan, uoči proslave Nove godine, krajem zime. Jahao sam s ono malo preživelih drugova. Našu povorku je pratila mala zaprega kojom je upravljao čovečuljak u tamnoj odeći. Ispod *burke*, filcanog ogrtača i žičane majice, nosio sam grubu platnenu košulju trostrukog tkanja bez kragne, sa faltama ispod pojasa, široke pantalone uvučene u visoke čizme. Preko ramena dugačak luk s tobolcem, a u koricama *shashka*, dugački lagani zakrivljeni nož, savitljiv i smrtonosan poput zmije, s kukastom posrebnom drškom koja je ličila na orlovu glavu.

Skinuh šiljati šlem sa štitnicima za obraze i protresoh glavom rasuvši na vetru plavu kosu. Polako sam išao napred, silazeći ka dolini nakon poslednje krivine na bregu. Dok sam se približavao prvim kućama, video sam žene, starce, decu kako se u tišini polako okupljaju sa strane, pokušavajući da u iznurenim figurama konjanika prepoznaju lik voljene osobe, muža, sina, oca.

Stadoh pred moju kuću u centru sela, pred *wunu* drugačiju od ostalih samo zato što je bila malo veća, ali jednaka po strukturi, isprepletana trskom, granjem i slamom. Ništa se nije promenilo. Iza je stajala ista ograda koju sam podigao tog leta kad mi je žena bila trudna, štale, odvojena prostorija za goste, tor za životinje, njiva i voćnjak koji se ponovo spremao za proleće.

Pod tremom, podalje od posluge i ukućana, prepoznah mršavu figuru moje majke, nepomične poput statue, a pored nje sluškinju Irinu, koja je za ruku držala devojčicu od pet ili šest godina. To je morala biti ona: moja ćerka, plavih očiju i duge plave kose. Te oči su me gledale, uzbuđene ali bez suza, suve kao i bakine oči, kao Irinine oči, kao i oči svih koji su bili prisutni u tom trenutku, na toj čistini, jer kod nas su suze znak slabosti.

Siđoh s konja, zagrlih majku, pogledah Irinu sa zahvalnošću, i sagnuh se ka devojčici koja me nikad dotad nije videla. Sigurno sam joj izgledao kao stranac, i tek tada postadoh svestan svog izgleda koji je mogao da izazove samo strah. Nisam umeo da se nasmešim: nikad se u životu nisam osmehnuo. Nisam znao ni kako se zove, a Irina preduhitri pitanje šapnuvši mi ime kojim su je zvali, *Wafa-naka*, Nebeske Oči, jer su joj oči bile tamnoplave kao i u majke i oca. S bolom se setih kako se plavelo nebo iznad čistine tog dana, kada mi je svemogući *Theshxwe* oduzeo voljenu ženu i dao mi ćerku umesto sina.

Pružih sramežljivo ruke prema njoj, izgovarajući polako njeno ime: Nebeske Oči. Devojčica nesigurno pogleda Irinu, koja joj se osmehnu, zatim odlučno krenu ka meni, ne spuštajući pogled, i baci mi ruke oko vrata.

Uđosmo u prostranu centralnu sobu, oko svetog srca *wune*, ognjišta na koje je svih ovih godina pazila moja majka, starešina kuće i porodice u mom odsustvu. I zaprega se bila zaustavila ispred kuće i ja predstavih članovima porodice i prijateljima čoveka koji je njome upravljao: bio je to moj *konak*, gost, grčki trgovac po imenu Demetrios, koji me pratio od *Zhansherxa*, grada kneza Inala, koji je osnovao njegov deda Abdun južno od *Psoza*. Nisam ga poznavao niti sam ga ikada sreo pre nego što mi se predstavio; a Grk je, međutim, osim što je pomalo govorio naš jezik, znao i moje ime.

Štaviše, to ime, Jakov, spaslo ga je kada je sišao sa svog broda na obali *Xi Fitse*: Demetriosu su odmah opkolili neprijateljski konjanici koji bi mu odmah oduzeli i robu i slobodu da se smesta

nije proglasio *konakom* kneza Jakova, tražeći zaštitu u ime svete dužnosti gostoprimstva, kao i da ga odmah odvedu pred njega. Osim robe za razmenu, Demetrios mi je doneo i vesti iz jedne daleke zemlje, mnogo dalje od *Xi Fitse*, i još mi je rekao kako lično mora da prenese jednu poruku mojoj majci.

Predstavio sam Demetriosu majci i pristao da ih ostavim same u uglu prostorije. Uz čuđenje prisutnih, Grk Demetrios se pokloni pred njom. Čuo sam kako joj govori tek nekoliko reči, uzima mali predmet iz torbe, možda prsten, i daje joj ga. Slušala ga je bez reči. Dobro sam znao da nije ništa rekla. Ne sećam se da sam ikada čuo reč iz njenih usta. Ona je komunicirala samo gestovima. Pričalo se da je takva postala mnogo godina ranije, pre nego što se udala i pre nego što sam se ja rodio, kada je, vrativši se na spaljene ostatke svog sela, koje su uništili tatari Timura Balasa, saznala da su joj oteli brata i ugledala očevu glavu nabijenu na koplje.

Sa čuđenjem primetih da je dirnuta.

Bio je to samo trenutak. Odmah se pribrala, kao da se postidela te trenutne slabosti, otpustila je Grka i skupila se na *divanu* u centru prostorije, pored Nebeskih Očiju, pozivajući rukom sve prisutne da se posluže jednostavnom večerom koju su žene, u velikoj žurbi, pripremile: supa s testom od prosa, kuvana ovčestina začinjena sosom od belog luka, kolač od oraha i jabuka. U srebrne pehare, izvučene iz sanduka i očišćene u moju čast, u čast ratnika i *konaka*, točila se *makhsima*, piće od fermentisanog prosa s medom. Jedna devojka je svirala sporu melodiju na *pshine*, pomerajući dugački luk po samo dvema žicama od konjske dlake zategnutim na duguljastom kućištu.

Posle večere, sedeći uz ognjište, Grk poče polako da priča na tom za njega tako teškom jeziku, često grešeći reči i glasove i izazivajući smeh kod slušalaca koji su bučno intervenisali kako bi ga ispravili ili mu sugerisali pravu reč. Ali svakako je imao dara da se izrazi, okrećući lice od jednog do drugog, nemirnih i lukavih očiju, uz mahanje rukama.

Uskoro se više niko nije smejao: svi su ga pažljivo gledali, otvorenih usta, slušajući čudesne i neverovatne priče, za njih planinske ljude koji, osim nas ratnika i nekoliko robova dovedenih iz daleka, nikada nisu videli dalje od planinskih vrhova i dalje od ravnice gde se potok širio i prelazio u reku. Ja sam, međutim, gledao Nebeske Oči, ali devojčica me nije primećivala, bila je potpuno obuzeta slušanjem, trudeći se da shvati te pomalo nepovezane rečenice.

Iza *Xi Miutea*, gde teku reke *Tane* i *Psoz*, pričao je Demetrios, iza *Xi Tuale Teymena*, gde se čini da se zemlje dodiruju, postoji *Xi Fitse*, veliko crno more gde sunce zalazi. Grci ga zovu *Euxeinós*. *Kara Deniz*, crno more, zovu ga novi stanovnici južnih obala. Ja sam to more video: izdaleka, s vrha planine, poput neke zamagljene linije u daljini. Svet se ne završava tamo, nastavio je Demetrios, na tom poslednjem horizontu gde sunce zalazi. Čak se i veliko crno more završava na jugu, sužavajući se u tački na kojoj se nalazi njegov grad, najlepši i najbogatiji grad na svetu, grad zlatnih kupola i statua. A iza postoji jedno još veće more, more slano i duboko, okruženo mnogim zemljama i drugim narodima i beskrajnim ostrvima, koje se uliva u golemu vodu koja okružuje sve zemlje. S druge strane tog mora nalazi se *Aigyptos*, toliko vruć da ne poznaje sneg, naseljen narodom starim skoro koliko i svet, gde teče reka za koju niko ne zna gde izvire.

Odatle se sada vraćao Demetrios. U prebogatoj prestonici Al-Kahira, Pobedonosnoj, pozvao ga je njihov kralj Barsbej, koji je čuo da je Grk došao sa severoistočnih obala crnog mora. Kralj mu je otkrio da je i on poreklom iz tih krajeva, da se rodio pod visokim planinama koje se vide s mora i da je još kao dečak bio zarobljen tokom jednog tatarskog napada. Dečak je bio prodat kao rob u Al-Kahiru, a na kraju je postao gospodar čitavog tog dela sveta. Demetrios nam pokaza jedan metalni disk s njegovim amblemom, cvetom različka, pa nam reče: evo njegovog novčića. Svi ga znatiželjno pogledasmo. Niko ne koristi novac ovamo u planinama. Ako se u nečijim rukama i nađe neki novčić, bude

zadržan kao amajlija, ili ga probuše da bi ga nanizali na ogrlicu. Roba se jednostavno razmenjivala među plemenima ili s retkim jevrejskim ili jermenskim trgovcima.

Kralj Barsbej zatražio je od Demetriosia da se vrati u njegovu staru domovinu kako bi preneo vesti o njemu jedinom članu porodice koji bi trebalo da je još živ: starijoj sestri za koju je *kralj* znao da je bila udata za plemenitog starešinu jednog sela na visoravni severno od izvora reke *Psoz*, kao i da bi trebalo da ima sina po imenu Jakov. Demetrios je trebalo samo da joj isporuči pozdrave i nekoliko poklona, koje sada izvadi iz torbe, ostavljajući prisutne u čudu: svileni veo prošaran zlatnim nitima sa cvetom različka u sredini, za kraljevu sestru; bodež s drškom optočenom dragim kamenjem, za njenog sina. Najvažniji poklon već je bio predao u ruke moje majke: čarobni prsten koji treba da štiti nju i njene najbliže. Kralj Barsbej dobio ga je kao mladić od monaha iz manastira u podnožju svete gore na kojoj je Svemogući govorio s prorokom Mojsijem.

Zatražih prsten od majke. To beše jednostavan srebrni krug na kojem su bili ugravirani jedan veći i tri manja znaka. Veliki je izgledao kao da je napravljen od ukrštenih linija, baš kao amblemi koje mi koristimo za žigosanje konja i stoke i za obeležavanje oružja i stena. Okretao sam ga u rukama, ali nisam razumeo te znakove. Kao i ostali moji sunarodnici, ni ja ne znam kako funkcioniše pismo, iako sam video druge narode da ga koriste i pronalazio na grobnicama i kućama umrlih veoma stare kamene ploče sa čudnim i nerazumljivim uklesanim znacima, jer pismo mora da je neka magija kojom se zarobe reči koje su inače napravljene od vazduha, i koja ih zapečati u vremenu dozvoljavajući im da pređu granicu između života i smrti. Zbog toga su natpisi uklesani u kamen pored kuća umrlih. To mora da je jezik pokojnika, usečen u stenu da se ne bi pretvorio u prah kao njihova tela. I to su sigurno bili čarobni znakovi. Pogledao sam upitno Demetriosia. Grk mi pokaza veliki znak sastavljen od isprepletenih linija: to je bio monogram, reče, to jest simbol sačinjen od više znakova, jedan iznad drugog, a u ovom slučaju to su bila tri znaka koja odgovaraju trima glasovima, *a i*

k, onako kako ih pišu Grci. Kako bih bolje razumeo, Demetrios mi ih pročita jednog po jednog: *a i k a t e r i n e*. Zatim naglas izgovori celu reč: *Ekaterini*.

To je jednostavno bilo jedno ime: ime velike *Haghia Ekaterini*, prečiste, čije telo se čuvalo i poštovalo u onom manastiru u podnožju svete Mojsijeve gore. Prsten je bio u dodiru s telom svete i od njege je primio moć i energiju. Ekaterini je zapravo bila devica iz grada Aleksandrije i zvala se Dorotea: što znači dar od Boga. Ukazala joj se devica majka Sveta Merisa, zaštitnica pčela i meda, i njen sin i sin Svemogućeg, Hrist, učinio je Doroteu svojom ženom dajući joj prsten; od tada se zvala Ekaterini, prečista. Onda su joj neki zli progonitelji, pošto su je uzalud izložili strašnim iskušenjima ne bi li je naterali da se odrekne svog božanskog muža, odsekli glavu, ali su njeno telo anđeli sastavili i u letu preneli na Mojsijevu planinu. Pričalo se da je njena plava kosa nekim čudom nastavila da raste i da iz njenog tela večno curi isceljujuće ulje.

Spuštala se tama pred kućom i u dolini. Počinjala je novogodišnja noć, a vitalna duša sveta opet je snažno počela da struji vazduhom, vodom i zemljom. Svi su i dalje sedeli u krugu oko ognjišta, nastavljajući da zamišljaju fantastične priče koje su čuli. U tišini koju je prekidalo pucketanje vatre moj pogled se ukrsti s pogledom Nebeskih Očiju i pade mi na pamet da još nije dobila ime, niti je bila pročišćena vodom krštenja. Trebalo je da ja to učinim, jer kod nas u planine nikada nisu stigli *schojen* i *shekhnik*, šamani krsta, iako smo obožavali drveni krst koji je visio na deblu starog svetog oraha, pored izvora.

Ja, međutim, tamo više nisam kročio. Za mene je to postalo mesto smrti, jer tamo je umrla moja žena. Pa ipak, tamo se rodila moja ćerka i trebalo je ponovo otići tamo za vreme najvažnijeg praznika u godini, kad se obnavljao život biljaka i životinja i svih ostalih stvorenja. Devojčica je bila znak ponovnog rođenja, a ja bih je pročistio polivajući joj glavu ledenom i blagoslovenom vodom koja je izvirala pored krsta, istom onom u kojoj ju je *mamika* oprala od majčine krvi.

Ali koje ime je bilo za Nebeske Oči? U sebi sam, stežući magični prsten, već znao odgovor, ali rekoah da treba slediti tradiciju i običaj očeva, *khabza*. Detetovo ime trebalo je da predloži prvi stranac koji pređe kućni prag nakon rođenja: a ta osoba bio je Demetrios. Grk me pogleda, pogleda prsten, pogleda moju majku, pa me upita kad je tačno rođena devojčica. Ja to nisam znao, pa sam pogledao Irinu, koja reče svojim jakim ruskim naglaskom: dva meseca i deset dana nakon početka jeseni poslednje *Zhilqi*, godine Konja.

Demetrios zažmuri i pokuša u sebi na brzinu da izračuna, kao što inače rade trgovci. To je trebalo da bude isti onaj dan kad se praznuje *Haghia Ekaterini*, koji je u grčkom kalendaru bio dvadeset i peti dan meseca koji su zvali noembrios, a poslednja godina Konja, ako nije grešio, trebalo bi da je 6936. od nastanka sveta. Dakle, nije bilo dileme i, gledajući devojčicu, svečano joj saopšti ime: Ekaterini. Isto tako svečano ja joj dadoh magični prsten, kao što ga je Hrist dao svojoj svetoj nevesti Ekaterini. Ponosna kao princeza, Ekaterini ga pred svima stavi na prst i stisnu malu šaku pošto joj je prsten još bio preširok, a ne bi valjalo da joj ispadne jer bi to bio loš znak.

Vratih se posle dugih šest zima.

Bio sam u Inalovom logoru, južno od planina. Kad je led počeo da se topi i reke da bujaju noseći svoju novu vodu ka *Xi Fitse*, stiže mi vest o majčinoj smrti. Pošto sam od kneza dobio dozvolu, pošao sam da sahranim majku u kuću mrtvih predaka. Galopirao sam uzvodno penjući se strmim planinskim stazama koje sam tako dobro poznao, a zatim nastavio peške po prevojima još prekrivenima snegom, vukući konja i pomažući mu kao da mi je brat.

Srce mi je još više otvrdlo. U još plavoj kosi, a posebno u bradi, bilo je vlasi belih poput snega. O pojasu s jedne strane *shashka*, s druge strane Barsbajev bodež ukrašen dragim kamenjem. Bio sam ratnik, naviknut da oteram i potisnem svaku misao, svako sećanje, svaku emociju, i da živim da bih se borio. Ali srce mi poskoči kad se preda mnom, nakon poslednjeg zavoja, pojavila dolina kojom je tekla mlada reka, dim koji se izvijao iznad

slamnatih krovova koliba i kuća, široke čistine koje su se blago penjale s druge strane ka visoravni, gde me je otac kad sam bio dete naučio da jašem brže od vetra. Tamo prema istoku dolina se sužavala među sve strmijim planinama, gde je započinjala divlja i neprohodna šuma, tamo gde se nalazila i sveta šuma velikog oraha i izvor najčistije vode. Proleće tek što je počelo. Livade su pokrivali mlada trava i cveće, a stabla voćki bila su prepuna malih belih i ružičastih pupoljaka.

Srce mi se steglo kad se setih jedinog proleća koje sam proživeo s mojom nevestom, na krevetu od kože prekrivenom cvetovima vodenog božura i rogoza. Razgalih se pri pomisli na ćerku iako je sećanje na poslednji i jedini susret bilo vrlo nejasno. Kakvu ću je zateći? Je li postala žena? Šta su je naučili tokom proteklih godina? Da li je naučila da radi sve ono što *khabza* propisuje? Sigurno je sad već stiglo vreme kad bi trebalo da joj tražim mladoženju, nekog snažnog i hrabrog mladića iz obližnjeg plemena, i da s njegovim roditeljima sklopim krvni pakt, pa će i ona onda otići zauvek, jer takva je ženska sudbina: ćerka je kao gost, i otići će kao gost, govorili su stari.

Šta da joj kažem kad je ponovo vidim? Ne znam. Oduvek sam bio čovek od malo reči. Ne umem da vodim razgovor duži od jedne rečenice. Niko u porodici nije mnogo pričao. Moja majka, pošto je bila nema, nikad nije razgovarala sa mnom. Pomislih kako joj neću ništa reći, ali trebalo bi barem da se potrudim. Nebeske Oči, šapnuh u sebi. Ne, sad bi već trebalo da je zovem onim neobičnim imenom kojim sam je krstio, Ekaterini. Ekaterini, plemenita ćerka plemenitog Jakova.

Dok sam silazio stazom, opazih jednu nepomičnu figuru na grebenu. Sudeći po odeći i stasu nije bio muškarac, već mladić. Nije gledao ka meni, zapravo kao da nije primećivao da mu konjanik ide u susret. Njegova pažnja bila je usmerena na drugu stranu, preko grebena. Tamo se nalazila jedna mala dolina, šumarak, gde je uvek bilo divljači, čak i one krupne. Mladić je držao luk prevelik za njega, ne jedan od onih lukova koje su obično dobijali dečaci da

vežbaju streličarstvo na sitnom plenu, zečevima ili pticama. Bio je jednostavno obučen: uske pantalone uvučene u čizme i tunika stegnuta širokim pojasmom, za koji je bio zadenut jedan mali bodež, i tobolac preko ramena. Ta odeća bila mi je nekako poznata, kao da sam je već video. Mladić je nosio lepu filcanu kapu, koja je sigurno skrivala dugačku kosu, jer su kovrdžavi pramenovi izlazili ispod nje i padali mu preko ušiju. Nedaleko je stajao lep ždrebac bez sedla, mladi riđov s belom mrljom na čelu koja je ličila na zvezdu, vezan užetom za drvo.

Ko je bio taj mladić? Čiji je to bio sin? Nekog od mojih saboraca koji su ostali s Inalom, ili nekog od onih koji su se vratili utrobi majke zemlje? Ili je pripadao nekom obližnjem plemenu kojem je bio privremeno poveren, kako propisuje *ataliqate*, stari običaj našeg naroda?

Znatiželjan, siđoh s konja dobro pazeći da me ne oda šum. Skinuh ogrtač, oklop i oružje i tiho kliznuh kroz svežu travu kako bih iznenadio mladog strelca. Bio sam mu iza leđa a da ništa nije primetio, zapravo, trenutak pre nego što je odapeo strelu ka dolini, obgrlih ga dugim rukama i odigoh ga, smejući se, od zemlje. Strela fijuknu i izgubi se u daljini. Uplašeni ždrebac zarza. Jedan srndać zamaknu za žbun. Mladić se migoljio, ali su njegovi pokreti bili nemoćni pod mojim snažnim stiskom. Kapa mu je spala, a kosa se rasula: duga plava kosa.

Pustio sam da mladić padne u travu i stao iznad njega. Mora da sam mu izgledao kao neki džin tako obasjan sunčevom svetlošću. Odmah je stavio ruku na bodež, spreman da burno reaguje. Možda nikad ranije nije naciljao tako krupan plen, a sad mu je mojom krivicom umakao. Ali iznenada se skameni. Iako su mu obrve bile skupljene praveći besnu grimasu, crte lica bile su mu nežne i delikatne, skoro ženske. Oči su mu bile boje neba. S njegovih usana učinilo mi se da sam čuo samo jednu reč, bojažljivo prošaptanu, kao da pita: *ada*, oče? I ja se skamenih.

Sedeli smo tako jedno pored drugog ne gledajući se, lica okrenutog ka dolini i oblacima koji su plovili iznad planina. Moj konj se

primakao ždrepcu i mirno pasao mladu travu. Iznenada, ona i ne gledajući me, ispruži ruku ka ždrepcu i reče samo jednu reč: *va-gwà*, zvezda. Okrenuo sam se iznenađeno ka njoj i shvatio da je to ždrepcovo ime. Podigoh i ja ruku prema mom konju, vrancu niskom kao što su i svi konji čija rasa vodi poreklo iz nepreglednih istočnih stepa kojima jašu Tataari i Mongoli, koji nije bio mnogo veći od ždrepcu, ali snažne i napete muskulature, duge grive i repa, s ožiljcima od mnogih rana koje je zadobio skupa sa svojim jahačem s kojim je i ostario. Njegovo je ime bilo *zhash*, noć.

Naši pogledi se ukrstiše i ja joj se zagledah u lice obasjano suncem, a ona mi pokaza levu ruku s magičnim prstenom, kao da želi da mi pokaže ko je. Da li je takvo bilo i lice moje neveste pre mnogo godina? Nisam znao sebi da odgovorim, sećanja su bila nejasna, pred mojim očima je prošlo previše užasa i pustoši. Ustadosmo, otac i ćerka, pokupismo ono što smo ostavili razbacano po zemlji i pođosmo pešice ka selu, vodeći za uzde Zvezdu i Noć, koji su nas poslušno pratili.

Stariji me odvedoše do mesta sahrane moje majke. Obred je, prema pravilima *khabza*, trajao već danima. Poreklom iz jednog od najvažnijih plemena u dolini reke *Psoz*, prema mojoj majci su ti jednostavni planinski ljudi oduvek pokazivali posebno poštovanje, pothranjeno pričom koja se prenosila s generacije na generaciju, o tragičnoj sudbini njene porodice u vreme invazije Tatara Timura Balasa, a koje je još više poraslo nakon posete trgovca Demetriosu, kada se proneo glas da joj je brat jedan od najmoćnijih kraljeva na svetu. Stariji su zato odlučili da joj ukažu posmrtnu počasti koje su obično rezervisane samo za starešine i za najvažnije ljude, pre nego što joj telo odnesu u kuću mrtvih i besmrtnu dušu predaju *hedrixu*, podzemnom svetu, kako bi nastavila da štiti žive s ovoga sveta.

Stigao sam do podnožja pogrebne humke. Moja mrtva majka sedela je gore na vrhu, kao kraljica na prestolu, obučena u svoju najlepšu odeću, sklopljenih očiju, koščatih crnih ruku koje su virile iz rukava. Telo, koje je nakon rituala vađenja unutrašnjih

organa bilo poput slamke, stajalo je tu već skoro osam dana kako bi joj meštani sela i okolnih dolina odali poštovanje. Pod humkom prilozi koje su ostavili hodočasnici: srebrne šolje, marame, ali i oružje, lukovi, strele. Jedna devojčica koja joj je sedela s leve strane, mahnula bi tu i tamo strelom sa svilenom maramom kako bi oterala muve. Seo sam na kamen i ostao tako dva-tri sata gledajući majku u tišini, bez suza, jer plač je za nas sramota. Kad je sunce zašlo, popeo sam se sam na humku, nežno uzeo majku u naručje i spustio je u jedno veliko izdubljeno deblo, zajedno sa zavetnim prilozima. Deblo je odneto u kuću mrtvih i spuštено u jamu u koju su svi, prolazeći, bacali zemlju ili kamenje. Za kratko vreme je pored starih kamenih ploča nikla visoka gromila.

U velikoj kući ja i Ekaterini ostali smo sami. Moja majka je pre smrti oslobodila Irinu i još jednog ruskog roba, Olega, koji je dugo živeo s njom, i ostavila im malu kolibu, nekad namenjenu gostima, i mali komad zemlje. Bilo mi je drago zbog toga. Irina je, kao i ostali Rusi u selu, pre mnogo godina bila tatarska robinja, i za nju je to što je bila uhvaćena kao naš ratni plen i dovedena u planinsko selo već bilo skoro kao oslobođenje. U našoj kući i u našem selu poštovali su je kao ljudsko biće, i gotovo smatrali članom porodice kad ju je moja majka odabrala za dojlju Nebeskim Očima, pošto je nedavno rodila dečaka, začetog s Olegom. Moja ćerka, koja nikada nije upoznala svoju majku, sisala je mleko života iz Irininih dojki.

S mojom majkom, koja je bila nema, Irina se izgleda odlično sporazumevala, gotovo samo mislima. Ali s vremenom je Irina pomalo naučila i naš jezik iako je nakon krštenja više volela da devojčicu zove lepim ruskim imenom Katija, ili čak Kaćuša. Irina je sačuvala jak, prepoznatljiv ruski akcenat koji je imenu Katja davao egzotičan prizvuk dalekih zemalja i avantura na velikim zaleđenim rekama hladnog severa, tamo na granici sa Zemljom tame, gde su se pri severnoj svetlosti na nebu mogli videti kako plešu demoni i vile čija se boja prelivala između zelene i plave.

Njišući kolveku, Irina ju je uspavljivala tajanstvenim uspavankama na svom jeziku i bajkama. Ponekad bi devojčicu prošli

žmarci, jer bajke nisu uvek bile lepe, zapravo, obično su bile prepune strašnih likova poput Baba Jage koja jede decu. Da bi držala devojčicu podalje od opasne reke, Irina joj je pričala i kako su ispod nje skrivene rusalke, prelepe nage sirene spremne da zgrabe mladića i da ga utope; a zapravo je efekat bio suprotan, jer se Katja još više približavala prozirnoj vodi kako bi mogla da ih vidi, i zaista je verovala da ih prepoznaje u jesetrama srebrnih leđa koje su se praćkale rečnim koritom.

Sedeći pored ognjišta, devojka mi je, ne presvukavši odeću u kojoj sam je zatekao na bregu, i pošto je čvrsto vezala kosu na potiljku, ponosno pričala o svom životu tokom proteklih godina. Plave oči su joj blistale pri svetlosti vatre, a obrazi su joj porumeneli. Slušao sam je, a njen dečaćki izgled i neobičan naglasak su me zabavljali. Katja je, naravno, tečno govorila jezik, ali bilo je nečeg neobičnog, što nije trebalo da me čudi pošto su je podigle nema baka i ruska robinja; zbog čega nije koristila ni jednosložne reči tajnog žargona koji su plemenite žene koristile među sobom, *chakobska*, jezik lova, jer je niko nije naučio. Tu i tamo bi zastala kao da traži pravu reč, ali onda bi nastavila da priča poput nadolazeće reke, i to mi se dopadalo, jer ja malo reči koristim, i više volim da slušam.

Uspomena na moj prethodni dolazak, pre šest godina, mora da joj se čvrsto urezala u sećanje, a možda je čak bilo i njeno naj-davnije i najlepše sećanje: ratnik koji silazi s konja pred tremom i grubom rukom joj dotakne lice, a sećala se i oporog, teškog mirisa tog prljavog tela, oznojenog od puta, i svih drugih mirisa, mirisa metala žičane košulje, kože čizama, konjâ koji su nervozno udarali kopitima po blatu i po vlastitom izmetu.

Drugo sećanje bio je trenutak kad sam joj dao čarobni prsten i kad ga je stavila na prst. Odmah je stisnula šaku jer je osećala da joj prsten klizi s još malog prsta, a bila bi sramota pustiti ga da padne. I prvi put je tada čula to neobično ime, Ekaterini, koje je trebalo da bude njeno ime; ali ostale žene su nastavile da je zovu *Wafa-na-ka*, Nebeske Oči, a za Irinu je postala njena mala Kaćuša. Ponosno mi pokaza ruku s prstenom, zatim sagnu glavu tražeći nešto po

torbi, i izvuče iz nje smotuljak koji je zatim raširila: prelepi zlatni veo koji joj je baka poklonila pre nego što je umrla.

Katja je odrastala sama. Pošto nije bila dečak, nisu mogli da je pošalju u *ataliqate* nijednoj drugoj porodici. Morala je da odrasta kod kuće u iščekivanju očevo povratka i odluka koje će biti donete o njenoj budućnosti. Od Irine i od ostalih žena naučila je sve što treba da se zna u vezi sa brigom o kući, njivi, životinjama, i pomagala joj oko svega. Zнала je da ore zemlju, tvrdoglavo se naprežući da povuče ručni plug, iako njena brazda nije bila tako duboka kao kod drugih seljaka. Zнала je da seje proso, gurajući ruku u džak i lepezastim zamahom prosipajući dragoceno seme, dok je pevala litaniju za blagoslov budućeg roda i prizivala boga plodnosti, *Sozeresha*, i boga žetve, *Thegheleja*. Zнала je da nadzire njive, terajući ptice i druge sitne štetočine koje su napadale seme i biljke. Zнала je da žanje širokim zamahom srpa.

Kad je malo porasla, naučila je da se brine i o domaćim životinjama, svinjama, guskama i kokoškama, ali nije htela ona da bude ta koja će ih ubiti. Samo je u lovu mogla da ubije drugo stvorenje, preciznim i smrtonosnim hicem kako ne bi patilo, a onda bi klekla uz njega moleći se božanstvima da prime njegovu dušu. Pčele ne, o njima nije umela da se brine, pobegla bi od košnice bojeći se da je ne ubodu i molila bi njihovu boginju i dobročiniteljku, Svetu devicu Merisu, Hristovu majku, da joj poštedi život, i klela se kako nikad ne bi naškodila pčelama. A med je obožavala, i zahvaljivala Svetoj Merisi na tom zlatnom daru koji je Devica poklonila smrtnicima, a koji je ona halapljivo jela.

Išla je za pastirima po brdima, ali oni joj nisu dozvoljavali da prelazi nevidljivu granicu kad bi se selili sa stadima na visoravni. Bilo joj je dozvoljeno da sama vodi na pašu jedno malo stado koza, uz pratnju velikog psa duge svetle dlake. Uveče bi vabila koze u jedan tor, da se zaštite od vukova, svirajući na maloj flauti *melghezej*, uspavanku za koju su pastiri verovali da je smislio bog stada Amiš. Ponekad se činilo da vetar među vrhovima drveća

svira tu istu melodiju, pa bi ona onda pobegla i sakrila se iza neke stene, jer to je mogao da bude Amiš, a taj bog, polunag i dlakav kao medved, nije želeo da ga vide oči smrtnika.

Pomagala je kozama da se ojure i odmah kupala mladunčad u ledenoj vodi planinskih brzaka. Naučila je da muze, da čuva mleko i da ga ukiseli kao *ayran*, da napuni korpe u kojima se pravio sir. Počela je uza se da nosi, osim štapa, i jedan bodež koji joj je poklonila baka, da se u slučaju napada odbrani od vukova: na svu sreću nikad joj nije zatrebao. Irina je govorila kako postoje životinje opasnije od vukova, ali kad bi Katja insistirala da čuje koje su to životinje, povukla bi se u sebe i više ništa ne bi rekla.

Ponekad bi joj baka poverila najvažniji zadatak u porodici, koji je samo ona obavljala: brigu o ognjištu u centru kuće, kako se sveti plamen nikada ne bi ugasio. Za dugih zimskih večeri, kad je sve bilo pokriveno snegom i nije se moglo izaći, ostajala je u velikoj prostoriji sa ženama koje su prele i tkale i razgovarale. Bila je zadivljena veštinom s kojom su sve one, uključujući i njenu baku, znale da vezu na koži; i s kojom su njihovi brzi prsti uplitali potku i osnovu na starom vertikalnom razboju, tkajući odeću, platno, marame, tepihe, u jarkim bojama i s bajkovitim figurama životinja, totemskim amblemima plemena, simbolima hrabrosti i snage: orlovima, vukovima, lavovima, bikovima. Pažljivo ih je posmatrala i usput im pomagala da razmotaju i očešljaju lan, i učila da prede vunu okrećući vreteno, opčinjena tim kružnim hipnotišućim pokretima.

Često je tražila od bake da joj pokaže zlatni sultanov veo, pa bi ga satima tako prozirnog proučavala, ne bi li shvatila kako se nevidljive svilene niti spajaju sa zlatnima i pitala se kako je moguće zlato preoblikovati u tako tanke niti poput vlasi. Irina se šalila s njom govoreći joj kako će joj jednog dana odseći zlatnu plavu kosu kako bi je uplela sa svilenim nitima. Katja bi namrgođeno izlazila iz kuće i odlazila u kovačevu radionicu, koju je ona nazivala vatretnom pećinom, da ga pita da li se zlato može tako fino obraditi.

Kovač bi se nasmejao, odložio čekić i rekao joj kako to ume samo bog kovača, *Tlepsch*, izumitelj i tvorac ljudskog oruđa i oružja.

U međuvremenu, malo-pomalo, posmatrajući baku, Katja je naučila veštinu koja je u našem narodu bila rezervisana samo za šamane, jer uhvatiti obrise živog bića bilo je isto kao i uhvatiti mu dušu: veštinu prikazivanja figura linijama, korišćenjem mekog crvenog kamena ili komadića uglja na lanenoj krpi, ili urezujući vrhom noža ili opsidijanom bilo kakvu površinu, uglačani kamen ili drvenu dasku. Bile su to iste figure fantastičnih životinja, koje su se vidale na tepisima ili na zlatnom velu, isprepletene u složenim stilizovanim motivima biljaka i cveća. Baka je bila veoma vešta iscrtavajući ih crvenim kamenom po širokim lanenim maramama, koje su služile kao osnova tkaninama koje su izrađivale ostale žene. Možda je njoj, nemoj, za komunikaciju bila mnogo lakša slika od reči.

Kad god je bila slobodna, Katja je bežala na livade ili u šumarke. Sama je otkrivala svet prirode i divljih životinja, ritam biljaka i godišnjih doba, neprekidne promene u životu i smrti stvorenja. U početku je ulazila u šumu bojažljivo, poluzatvorenih očiju, prizivajući zaštitu *Mezgwashi*, boginje šume i drveća.

Uskoro je, međutim, počela da razlikuje drveće shvatajući da se i ono, kao i ljudska bića, grupiše u potpuno iste ili potuno različite familije, da razgovara međusobno oblikom i bojom lišća, šumom koji se začuje iz krošnji kada ih pogode kišne kapi ili ih zanjiše vetar: breze, kestenovi, orah, lipe, bukve, hrastovi, koji prekrivaju obronke planine i čarobno menjaju svoj izgled sa smenom godišnjih doba. Naučila je da oseti prisustvo životinja oko sebe čak i kad ih ne vidi, jelene, srne, divlje svinje, i da one opasnije prepozna iz daljine, posmatrajući im tragove i slušajući kako se oglašavaju: zavijanje vukova, krici šakala, tromi korak medveda kroz suvo lišće.

Baka bi je često, vrteći glavom, gledala kako se vraća u dugačkoj suknji i u cokulama prljavim od blata i lišća. Jednog dana ju je odvela u svoju sobu, otvorila kovčeg koji Katja nikada ranije nije videla otvoren i počela da izvlači iz njega komade muške odeće čija

je veličina odgovarala dečaku od deset-dvanaest godina. To je bila odeća koju sam ja nosio kao dečak, a koju je baka brižno čuvala za nekog budućeg unuka. Zaučudoj Katji dala je jednu košulju bez kragne, pojas, ogrtač, pantalone i par čizama, pa ju je rukom pozvala da ih proba. Katja se svukla, ne skidajući *kwenshibe*, kožni korset s dva tanka drvena ojačanja. Od pre nekoliko meseci osećala je da se u njoj dešava nešto neobično, kao da joj je telo započelo neku bolnu metamorfozu. Ruke i noge su se izdužile, osećala se bezoblično, neproporcionalno. Grudi su joj porasle i dok je ranije nosila *kwenshibe* bez problema, sad je osećala kako joj korset, nekad i bolno, pritiska bradavice. Jednog dana, kada se osećala umorno i nervozno, prožeta osećajem malaksalosti, primetila je kako joj nešto toplo i tečno curi iz malog otvora među nogama. Zavukla je ruku pod suknju, a kad ju je izvukla, bila je prljava od krvi. Na njen strah Irina je odgovorila veseljem, smirujući je i čestitajući joj, jer postala je žena.

Odeća je možda bila malo preširoka, ali mogla je da se sredi. Od tada ju je Katja stalno nosila, kad god je izlazila napolje, a često i u kući. Igrala se sa dečacima kao da je jedna od njih, a oni su je bez problema prihvatili. U polju između kuća i reke su se jurili, rvali, mačevali se drvenim štapovima. Oni su je naučili da gađa malim lukom i da jaše.

Katja je baki stavila do znanja da je njena najveća želja da ima konja. Jednog jutra dok je još spavala osetila je kako je neko vuče za ruku. Bila je to baka, koja je došla da je probudi i da je vodi napolje. Padala je kiša i bilo je hladno, ali Katja je uzbuđeno istrčala nazirući siluetu ždrebeta vezanog za trem. Gazeći bosim nogama kroz blato, zagrlila ga je i pvela ga u štalu da mu pripremi mesto. Bila je to mlada ždrebica, riđe dlake s belom mrljom na čelu u obliku zvezde. Odmah joj je dala ime Zvezda i ždrebica postade njena jedina prijateljica. Kad bi pojurila galopom, Stela kao da je imala krila, poput mitskog krilatog konja Alpa, i kao i Alp, činilo se da poseduje dar govora. Zahvaljujući Steli, njena bekstva postala su češća, odvažnija i duža, sve do gore gde je počinjala visoravan, kraljevstvo vetrova, izazivajući strepnju kod Irine i porodice.

Ponekad bi se vratila tek nakon dan ili dva: Irina bi bila u suzama, jer je čula zavijanje vuka, a baka bi je po povratku ošamarila koščatom rukom.

Pala je noć, a ja sam je slušao i osećao jednu novu nežnost pred tom ćerkom koja liči na sina. Možda je moj život mogao da počne ispočetka, s njom i zbog nje. Možda se nije ni prekinuo pre dvanaest zima, kad mi je žena umrla pod velikim starim orahom, a ja sam otišao u rat tražeći oduška duši i životu u krvi i nasilju. Možda je još bilo nade za mene, za moju porodicu i za moje potomstvo, kao i za *tlapq*, pleme, a ta nada nije bila muškarac nego žena, Ekaterini. U srcu sam odlučio da se više nećemo rastati sve dok joj ne budem našao mladoženju i dok je ne predam njemu. Dadoh joj znak da ćuti. Uzeh joj ruku s prstenom i privukoh joj plavu glavu na grudi, milujući joj kosu. Katja zaplaka, i nije je bilo sram. Pronašla je oca.

Počeo sam da je vodim sa sobom preko nevidljivih granica bregova i šuma, na prostranu visoravan koja je bila kraljevstvo *Zhithe*, boga vetra. Zvezda je pratila Noć, postala je čvršća pri usponu, veštija i spremnija kad bi krenuli u galop. Katja je učila da koristi dugački luk, da sama napravi strele oštreci im kremenom smrtonosne vrhove i da ih fiksira u tanke i lagane okvire, da drži *shashku* koja bi zazviždala vazduhom pre nego što bi se spustila na stari džak.

Noću, sedeći pored vatre pod nebom prepunim zvezda, pokazivao sam joj ta daleka svetla, koja su bila duše predaka. Gore, među njima, morali su biti i naši najstariji preci, žene ratnice o kojima su pričale legende, žene slobodne, obučene kao muškarci, koje su se borile i išle u lov na konjima, naoružane lukovima i kopljima. Nisu to mitovi, dodao bih: i sâm sam pronalazio njihove grobove u Kobanu, i viđao sam, pored skeleta, mačeve i šlemove. Njihova predvodnica zvala se Amezan, što je značilo majka svete šume boginje Maze, boginje meseca. Nisu mogle da se udaju pre nego što ubiju barem jednog muškarca u bici.

Zastadoh da pogledam svoju ćerku, da proverim jesu li je poslednje reči uznemirile. Katja mi uzvratu odlučnim pogledom: ako bi trebalo da se bori za spas i čast svog naroda, ubila bi čak i ljudsko biće. Ali ta ideja o oduzimanju života drugom stvorenju uopšte joj se nije dopadala. Ne bi to nikada uradila samo zbog udaje. Zapravo, udaja je uopšte nije zanimala. Želela je da živi slobodno, na konju, u tim planinama, sa svojim ocem, zauvek.

Početak leta zamolio sam je da pođe sa mnom na *toy*, veliko slavlje na koje sam bio pozvan, što bi bila i prilika za susret s drugim plemenitim ljudima. Slavlje je trebalo da se održi na obali Tereka, još jedne velike reke koja se spuštala iz planine u smeru suprotnom od reke Psou, i ulivala se u veliko more iz kojeg se rađa sunce. Katja je bila ozarena radošću zbog tog puta: prvog u njenom mladom životu, i prvog s ocem.

Uz pratnju samo dva borca, bez šlemova i oklopa, ali uz naše nerazdvojno oružje, *shashku*, luk i bodež, peli smo se obroncima ka severu, sve dok nismo stigli do grebena na visoravni. Katja je bila obučena kao i mi, s *burkom* i filcanom kapom, ponela je i svoje lično oružje, luk i bodež. Nakon dva dana hoda, penjući se preko stena koje su se ocrtavale na nebu, pozvao sam je da pogleda s naše desne strane. Tamo s druge strane talasastog niza visoravni, izdubljenih strmim dolinama, ukazala nam se na jugu visoka usamljena planina, bela i blistava, s dva vrha, dva roga skoro iste visine, koji su izgledali kao da dodiruju nebo.

To je bila *Oshamakho*, naša sveta planina. Gore su sedeli bogovi, između ona dva vrha blizanca: majka svih planina, koju su stari zvali Kavkaz, što znači najviša visina, snežni vrh, i Tauran, zemlja planina. Odatle dolazi život, voda koja izbija iz izvora u našoj svetoj šumi, voda reke Psou kojom plivaju jesetre, i vode svih drugih reka. Pošto je to najviša planina na svetu, tamo se nasukala, između dva vrha koja su se ljubazno razmakla kako bi joj napravila mesta, velika barka u kojoj je prorok Noje sačuvao životinje i stvorenja od strašnog potopa i u kojem je izginuo ljudski rod. Planina je pokrivena večnim snegom i ledom, ali unutar nje

mora biti sakriven i zarobljen plamen nekog duha, jer ponekad se snažno zatrese ili ispusti vruću, otrovnu paru.

Zastali smo među tim stenama kako bismo posmatrali veliku planinu, sunce koje se spuštalo i nestajalo na horizontu, tamu koja je osvajala visoravan i ceo svet. Ali dupli planinski vrh je još dugo nastavio da svetli nad morem tame. Na kraju je samo najviša tačka desnog vrha ostala da sija u noći: oštrica leda koja je ličila na izvrnuti polumesec, ili na jednu od onih padajućih zvezda repatica koje nagoveštavaju velike i strašne preokrete, a koje su stari proroci pratili kako bi došli do pećine u kojoj je rođen Hrist, sin Svemogućeg i Svete Merise.

Nakon dugog puta, silazeći s visoravni, stigli smo do ušća reke Terek, gde smo postavili naše šatore. Tu je već bilo i mnogo drugih ljudi, s obeležjima i zastavama. Mnoštvo boraca, vlastele, seljaka, zanatlija, žena, mladića i slugu bilo je zauzeto dovršavanjem tog efemernog grada, smeštajući konje, paleći vatru, kuvajući i pripremajući veliki plato za proslavu koja je trebalo da se održi sledećeg dana. Ovde su Tatari Timura Barlasa uništili pripadnike Zlatne horde, a među visokom travom još su se mogle pronaći kosti, lobanje, šlemovi i mačevi; a onda su i oni nestali, kao što na nebu nestaje roj skakavaca.

Voda reke Terek spuštala se s planina, praveći uski prolaz, skoro jedini između severa i juga: Darielanova klisura, vrata Alana, jednog od mnogih naroda koje je Timur Barlas uništio. Pričalo se o jednom davnom osvajaču sveta, velikom Iskenderu, koji je uz pomoć čarobnih moći *jinna*, tamo sagradio ogromna gvozdena vrata kako bi zaustavio invaziju varvara Goga i Magoga. Prethodnih godina i ja sam prolazio kroz uski klanac, ali nisam video ni šarke ni vratnice. Učinilo mi se, međutim, da čujem daleke zvuke trube, mada je to mogao da bude i šum vetra među stenama koje su se nazirale u dolini.

Tih dana za vreme našeg putovanja pričao sam više nego ikada u životu, još od kada sam bio jogunasto i ćutljivo dete čija je majka

bila nema. Pripovedao sam usput mojoj ćerki priče i legende o božanstvima i Nartima, o mestima kroz koja smo prolazili i o ljudima koje smo susretali. Osećao sam da su mi sve te reči verovatno bile potrebne kako bih udaljio od sebe jedinu važnu stvar koju je trebalo da joj kažem pre polaska iz sela, a koju joj još nisam rekao.

Kad smo se uveče našli pod šatorom, uoči proslave na obalama Tereka, shvatih da ne mogu više ništa da joj krijem i odlučih da se vratim načinu komunikacije koji sam naučio od majke i koji mi je bolje išao: pokretima, a ne rečima. Pogledao sam ćerku, koja je izgledala poput mladića, i koja se u toj mojoj odeći od pre dvadeset godina osećala savršeno dobro. Bila je visoka i vitka, duga plava kosa bila joj je vezana na potiljku. Uzeo sam iz mog oskudnog prtljaga jednu kožnu torbu, koju do tada nisam nikad otvorio. Izvukao sam iz nje belu žensku haljinu sa zlatnim ukrasima i raširio je po tepihu, zatim jednu šiljatu kapicu, par papuča, dugu lanenu košulju.

Katja ih iznenađeno pogleda i odmah shvati. Sledećeg dana moraće tako da se obuče, jer su me kneževi dobro poznavali i znali su da me Svemogući nije blagoslovio muškim detetom. Ali pre svega je shvatila da sutradan treba da se pojavi kao žena jer moramo da joj nađemo mladoženju i da je to možda pravi razlog putovanja, a koji joj je njen otac prećutao. I uopšte nije bila srećna zbog toga. Otac ju je prevario. Dakle, nije bila istina ono što je sve vreme govorio, da je sloboda vrhovno dobro; i sad je hteo da je preda nekom strancu, kao predmet koji muškarci međusobno razmenjuju. Možda je sloboda bila vrhovno dobro samo za muškarce, ne i za žene. Ona nije želela ni za koga da se uda. Želela je zauvek da ostane slobodna, sa svojim ocem, na konju, pod zvezdama, u planinama.

Grubo sam joj rekao da se okrene i da skinе sve sa sebe. Na njoj ostade samo *kwenshibe*, stegnut oko grudi. Priđoh joj i bođežom pocepah šavove. *Kwenshibe* pade na tepih, a male dojke iskočiše, prvi put slobodne nakon tri godine. Ostade tako stojeći okrenuta leđima i gledajući u geometrijske figure na tepihu. Pružih

joj lanenu košulju, a zatim još nešto što ona na dodir odmah prepozna kao zlatni veo koji joj je poklonila baka. Poželeo sam joj, mrmljajući, laku noć i izašao iz šatora, odlazeći na spavanje s ostalim konjanicima.

U zoru je sunce izašlo igrajući se s rekom u čijoj se vodi ogledalo u hiljadu srebrnih titraja. Bio je praznik velikog proroka *Yelieha*, koji je do Svemogućeg doleteo u tutnju vatrenih kočija; *Yelieh*, čarobnjak grmljavine i kiše; a stari su ga dozivali i imenom *Schible*, boga oluje koji je imao obličje zmije. Svi su išli ka velikom centralnom platou gde se uzdizalo jedno visoko deblo na kojem je bio podignut simbol zmije.

Uputih se ka šatoru da sačekam ćerku. Krajevi šatora se rastvoriše. Prilika odevena u belo izađe na svetlost sunca. Haljina joj je pokrivala sve osim ruku, a kapa i visoka kragna su dozvoljavali samo licu da se vidi. Oko vrata, kao šal, njen dragoceni veo od zlata i svile. Imao sam osećaj da sam je zapravo tek tada prvi put video. Moje oči sretoše njene, ponosne i plave, i mi se zajedno uputismo ka platou.

Gomila je već prizivala svetog proroka kako bi nakon suše doneo kišu njivama: *We Yeleme, siy schewe naschwxe*, o *Yelieh*, o moj mladiću sivih očiju. Svečanost je postala još svetija zbog jedne neobične slučajnosti: posred platoa, na kolima koja je vukao par volova s belim mrljama, ležao je leš neke devojkice. Za njima druga velika kola prepuna ritualnih priloga, hrane, životinja. Oko njih se bez predaha vrtelo kolo uz pesmu čiji su se stihovi ponavljali: *copai, elari, Yelieh*. Ta scena nije bila žalosna. Devojkicu je osam dana ranije u planini ubio grom, što se smatralo znakom naklonosti *Schible*. Bog ju je dotakao svojom rukom i pozvao je k sebi. Svi su pesmom i plesom izražavali radost i zahvalnost zbog naklonosti *Schible*.

Na kamenom oltaru zaklano je jedno sivo jare, kao žrtva *Yeliehu*. Odsekli su mu glavu i odrali kožu, pa su i jedno i drugo okačili na jedan stub. Na drugom, manjem stubu bila je okačena najlepša

ženska odeća. Meso i utroba jareta bili su odneti do velikih vatri zapaljenih pored šume, i ispečeni zajedno s ostalim jarićima. U drugom kazanu kuvao se ceo ovan, *melil gheva*, zajedno s planinskim travama i pikantnim začinima. Hrana je stavljena na pladnjeve i bila deljena gomili koja je sedela na zemlji. Žene su išle naokolo noseći krčage *makhsima* i puneći pehare.

Seli smo u malo uži krug, pored kneževa i vlastele iz drugih plemena koji su, takođe, povelili ćerke i sinove i predstavljali ih jedni drugima. Ali nismo mnogo učestvovali u opštem veselju. Iz pristojnosti bismo razmenili tek poneku reč s ostalima, posebno Katja, kojoj su se mladići divili i prilazili joj želeći da razgovaraju s njom, ali ubrzo bi se odmicali iznervirani njenom ćutnjom i bezizražajnim licem. Susretao sam zabrinute poglede njihovih očeva, koji kao da su me iz daljine ispitivali o razlogu tog nedoličnog držanja. Nije dobro krenulo.

Posle više nisam obraćao pažnju i pustio sam da me glavni razgovor, koji sam pažljivo slušao, potpuno zaokupi. S osmatračnica severoistočnih plemena nedavno je primećen dugačak karavan koji je krenuo s obala istočnog mora, a koji se sigurno kretao ka Tatarima Horde; iza karavana, u oblaku prašine, više od dve hiljade mladih konja uzgojenih u stepi. Oči ratnika blistale su pri pomisli na tako veliki plen.

Tokom vrućeg letnjeg poslepodneva, dok se sunce polako spuštalo ka planinama, vazduhom se širio oštar zvuk *pshine*, praćen pastirskim frulama i gajdama. Bubnjevi i kastanjete su davali ritam, pozivajući mlade na ples. Prvi ples, *qafe*, bio je najsvetčaniji, i izvodio se sporo na vrhovima prstiju u dva dugačka reda, jedan s mladićima, drugi s devojka: kad bi se redovi približili, mladi bi pružili jedni drugima ruke, moglo se naslutiti da li se među njima nešto rađa, i da li bi roditelji trebalo da požure s dogovaranjem braka, možda čak i odmah, tog dana na praznik svetog *Yelieha*.

Katja nije ustala za prvi ples jer nikome nije htela da pruži ruku. Ali kad se ritam promenio, i kad je *qafea* zamenio vrtoglavi

islamey, i ona se pridružila velikom kolu i zaigrala dok su ostali pljeskali rukama. Zbog vrućine, rečne vlage i kretanja tela mladići su pobacali po zemlji deblje komade odeće, ostajući samo u raskopčanim košuljama i pantalonama uvučenim u čizme. Devojke nisu mogle da skinu svečanu odeću, i Katja je žalila za vremenom kad se i ona oblačila kao muško. Ali mogla je barem da skine kapu i veo i da pleše raspuštene kose. Iskoristila je priliku i oslobodila svoju plavu kosu, koju je ples pomerao poput talasa, pa je skinula s vrata i zlatni veo koji je zalepršao vazduhom u širokim lukovima. Plešući, oslobađala se svih misli koje su je pritiskale. Bila je slobodna.

Kada se ples završio i mladi uz opšti aplauz oduševljenja ponovo posedali, jedan stari pripovedač počeo je kroz pesmu da priča o Nartima. Jedni su, opterećeni hranom i *makhsimom* zadremali. Poneki mladić je iskoristio priliku i nestao s devojkom među drvećem. Ali Katja je, iako umorna i oznojena, bila veoma pažljiva, jer je ciklus koji je starac pevao bio njen omiljeni, onaj o *Setenayi*, majci Narta, s mračnim i tajanstvenim pričama koje su sve naizgled imale veze s misterijom porekla života i postojanja.

Setenaya, prelepa, mudra zavodnica, iskusna čarobnica, nekim čudom se rodila u grobu gde je devet meseci ranije bila sahranjena *Dzerassae*, majka heroja *Uryzmaega*. Pričalo se kako je tokom bdenja *Uryzmaeg* udario majčin leš filcanim bičem, čime ju je nakratko oživeo da bi legao s njom. Zbog toga su Narti, kada su otvorili grob zbog plaća novorođenčeta i tamo našli *Setenayu*, nju smatrali ćerkom mrtve *Dzerassae*, koja joj je bila baba, ali i ćerkom *Uryzmaega*, koji joj je bio brat. *Uryzmaeg* se posle oženio Eldom, ali se *Setenaya*, postavši žena, zaljubila u svog oca-brata. Na prevaru je uzela Eldinu maramu i haljinu i legla s *Uryzmaegom*, zbog čega je Elda, izgubivši razum, umrla. Katja, međutim, nije razumela šta znači leći s muškarcem i zašto se to smatralo tako ozbiljnim, do te mere da je ubilo nedužnu Eldu: Katja mi je tada rekla da je i ona, tokom našeg kratkog putovanja poželela da

legne pored mene, to jest da jednostavno zaspi sklupčana pored snažnog očevog tela.

Setenaya je posle legala i s drugim Nartima, jer su u njoj život i ljubav neukrotivo tekli poput reke u kojoj je volela da se kupa gola. Jednog dana ju je ugledao pastir *Zartyzh*, koji se odmah u nju zaljubio i, ne uspevši da zadrži *nafsi*, seme, ono je prsnulo po okrugloj steni pod *Setenayinim* nogama: kod ovog dela priče žene, a i mnoge devojke, počese da se kikoću, ali ne i Katja, ona ostade ozbiljna, nije znala šta je *nafsi*. Stena je oživela i počela da raste, a nakon devet meseci morao je da se umeša *Tlepsch* kako bi je otvorio i izvukao iz nje novorođenče s kožom u plamenu, heroja *Sosruka*, koji je odmah opran rečnom vodom, a zatim i okupan u mleku vučice, što ga je učinilo gotovo potpuno neranjivim. Mnoge druge ljubavi imala je *Setenaya* i često se, da je ne bi otkrili, preoblačila u muškarca i brzo bežala na konju, slobodna poput vetra. Tako je postala majkom gotovo svih Narta.

Mesečev srp spuštao se iza planine kao da ga neka nevidljiva crna ruka vuče nadole. Zvezde su počele da sijaju, vatre su se rasplamsavale, a među muškarcima su kružile flašice jake *bragge*, i pevalo se. Proslava je bila gotova, mnoge porodice već su bile otišle kako bi pre mraka stigle u svoja sela, ali mnogi plemići, došli izdaleka, ostali su u šatorima koje su podigli uz reku. Jedan vođa dade znak mladima koji su sedeli oko nas, pozivajući ih na poslednji ritual pročišćenja. Svi poustajaše i krenuše ka jednom rečnom rukavcu pre ušća, gde je prozirna voda mirno tekla, na sigurnom od vrtloga, kroz nisko korito od uglačanih kamenčića. I mi smo ustali, i ja pogurah Katju za ostalim mladićima i devojka-ma. Bila je znatiželjna, nisam joj rekao ništa o tome što je trebalo da se desi. A dobro sam to znao. Tako sam, pre četrnaest zima, upoznao njenu majku.

Stigavši do obale, videla je kako se ostali skidaju do gola i ulaze u reku, šaleći se i prskajući se. Posle trenutka oklevanja počela je i ona da se skida. Nije se nimalo stidela svog tela. Skinuvši i lanenu

košulju, osetila je svežinu noćnog vazduha i ledenu vodu reke na stopalima, zatim na nogama, na stomaku, na bradavicama, sve dok potpuno nije zaronila i odmah izronila, s dugom mokrom kosom na leđima, uz drhtaj uzbuđenja. Posmatrao sam njeno telo pri nejasnoj i treperavoj svetlosti vode. Takva je morala biti *Setenaya* kad se pojavila pred pastirom *Zartyzhom*. Takva je bila devojka koju sam četrnaest zima ranije, iste takve vedre noći, video kako izranja gola iz vode. S užasom shvatih da se zaljubljujem u vlastitu ćerku.

Sledećeg jutra poslao sam u Katjin šator jednu ženu da joj ponovo ušije *kwenshibe*, ovaj put još čvršće, i da joj vrati mušku odeću. Povratak u selo bio je brži od odlaska, gotovo bez predaha. S nama je pošlo još dvadesetak konjanika, pošto sam se ponudio da organizujem zasedu za tatarski karavan, pre svega da bismo im oteli konje. Dobro sam poznavao teren oko niskog toka reke Psou, i tamo ćemo sačekati karavan, u brezovom gaju koji je mnogo puta poslužio kao baza za naše napade. Katja je jahala s nama, ali ništa više nije bilo kao pre.

Nisam joj više uputio ni reči, a ona nije shvatala šta je uzrok toj nagloj promeni i plašila se da mi priđe. Od braka koji smo pominjali nije bilo ništa, i o tome se više nije govorilo. Spolja je Katja izgledala ravnodušno, ledenoplavih očiju poput vrhova *Oshamakha*, ali bio sam siguran da u sebi potajno plače. Kad smo stigli u selo, obratio sam joj se tek da je obavestim o svom odlasku. Više nikada neće jahati sa mnom. Međutim, dok sam se pozdravljao s njom, spontano su mi došle reči kojima se heroj *Warzameg* oprostio od *Setenaye*: kad budem bio daleko, ona treba da ubode svoj dlan; ako iz njega poteče mleko, živ sam i vratiću se; ako poteče krv, otišao sam u Zemlju tame, odakle se niko ne vraća.

U selu sam obavestio starije o svom planu i ubedio ih da mi daju još dvadeset mladića. Ostale sam sakupio prolazeći kroz sela dok sam se spuštao niz reku. Kad smo stigli u ravnice, bilo nas je skoro stotinjak. Poslao sam tri para izviđača na istok kako bi me

obavestili o dolasku karavana i stada. Plan je bio da manju grupu pošaljem da napadne začelje karavana: samo da ih zavaram, jer bi trebalo odmah da pobegnem ka zapadu i povuku daleko za sobom vojnike koji su im bili u pratnji. Ja i svi ostali, skriveni iza drveća, sjuricemo se ka stadu, uplašiti ga i poterati uzvodno. Bez teških oklopa, bez šlemova: samo žičane košulje i lako oružje, neće to biti prava bitka, treba samo da ukrademo konje.

Ulogorili smo se u brezovom gaju, nedaleko od ušća reke Psou u more. Gore na severu nalazio se grad franačkih trgovaca, koji nosi isto ime kao i reka koja tuda prolazi, Tana. S druge strane jedna rečica koja se gubi u močvari. Ta mesta su mnogo drugačija od naših planina. Ne možeš lepo da jašeš jer uvek postoji opasnost da ćeš upasti u neku rupu ili u močvaru, pri čemu će konj povrediti nogu.

Magla koja se spustila prethodno večer, obavijajući svojim uznemirujućim plaštom svaku stvar, drveće, konje i ljude, podigla se u zoru ostavivši mlečnobeli odsjaj do kasnog jutra. Pod suncem je vazduh bio težak i vlažan, bez vetra, i mnogi ljudi su još spavali, umorni od užurbanog puta prethodnih dana. Vladala je čudna, neprirodna tišina. Nije se čuo čak ni uobičajeni cvrkut ptica. Samo sam se ja kretao među brezama, pokušavajući da preko maglovitog polja ugledam izviđače u povratku. I tada opazih tu priliku koja se sporo kretala kroz močvarske trske vukući za sobom konja. Zategao sam luk i spremao se da odapnem strelu kad me ona primeti i izgovori samo jednu reč, kao da pita: *ada*, oče?

Iz magle izroni mladi ratnik sa filcanom kapom i malom *shashkom* za pojasom. Katja, za kojom je išla Stela, stade ispred mene raširenih nogu. Krišom me je pratila nakon našeg odlaska iz sela. To sam mogao i da očekujem od moje ćerke. Iz njenih usta izli se bujica reči, poput mlazeva krvi iz rane: došla je da me poslušna, ali ako zbog ugleda porodice treba da se uda, mora da ubije jednog muškarca u bici; a osim toga, ako bude borbe, i ona želi da se bori uz naše ljude protiv Tatara, a ne da me ostavi samog. Ja više ne znam šta da kažem, niti šta da mislim. Ne kažem ništa, pridem joj

i čvrsto je zagrlim. Barem ću tako stisnut uz nju, osećajući njeno srce kako kuca, udišući miris njene kose, izbeći da nam se pogledi sretnu i da upadnem u te plave ambise.

Ostao sam tako beskrajno dugo, zanemariivši patroliranje koje sam bio započeo. Iznenada začuh zvuk trube. Pre nego što sam shvatio šta se dešava, jedna strela prozvižda pored mene i zabi se u koru breze. Potegavši *shashku*, okrenem se i vidim kako u šumarak s druge strane upada grupa konjanika i ljudi. Mladići koji su stražarili na toj strani možda su zaspali i savladani su. Ostali, koji su se odmarali pod krošnjama drveća, poskakali su na zvuk trube, naviknuti da spavaju naoružani, pored konja, lakim snom, i sad su gledali ka meni čekajući naređenje.

Okrenuh se prema vodi, našem putokazu za bekstvo, prema močvari: i primetih među trskama kretanje nekoliko čamaca prepunih ljudi. Opoljeni smo. Lovci su postali plen. Nije moguće pružiti otpor. Urlam ostalima da skaču na konje i beže. U roku od nekoliko trenutaka desetine konjanika pojuri galopom pokušavajući da se spase, dok je s druge strane deo naših, dobro znajući da žrtvuju život kako bi spasli ostale, pokušavao da zaustavi napadače ili da ih barem uspori, ginući pod njihovim udarcima.

Okrenuh se ka Katji, koja je nepomično stajala iza mene, i videh strah u njenim očima. Pridržah je za ramena, kao da joj time dajem sigurnost, ponirući u dubinu tih plavih očiju kojih se toliko plašim. Zatim je odignuh od zemlje pomažući joj da uzjaše Stelu, koja pojuri galopom nakon što sam je snažno ošinuo drškom moje *shashke*.

Slobodna, Katja mora ostati slobodna.

Pokušao sam zviždukom da dozovem Noć, ali konj, koji je ili pobegao ili je ubijen, ne dođe.

A sad čujem buku konja i ljudi koji se približavaju urlajući na nepoznatom jeziku. Bez konja ne mogu da pobegnem. Morao bih da se okrenem i da im se suprotstavim *shashkom*, pa da umrem kao čovek i u dobrom društvu odem u *hedrixu*, ali ne uspevam

to da uradim. Očajnički se trudim, međutim, da ne izgubim iz vida Katju, koja beži kroz šumu. Oči su mi postale ruke, ruke koje se pružaju ka njoj da je poslednji put dotaknu, da je očinski pomiluju. Više puta se pojavila pa nestala među brezama, poput bljeska isprekidanog svetla.

Iznenada osetih kako mi u leđa ulazi nešto ledeno, do dna, prolazi kroz srce i zakucava me za drvo. *Shashka* mi ispada iz ruke. Ostajem tako držeći se za koru koja mi ostaje u rukama kao stvrdnuta koža. Osećam kako mi topla krv u mlazovima lipti po majci zemlji. Krv za krv, život za život. Beli veo spušta mi se na otvorene oči, pre nego što zauvek fiksira sliku nje koja beži. Slobodna.